

FULL LEXICOGRÀFIC

DE LA COMISSIÓ COORDINADORA LEXICOGRÀFICA DE CIÈNCIES,

integrada per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, el Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, el Col·legi de Metges de Barcelona, la Fundació Torrens i Ibern, la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Catalana de Biologia, la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques (les tres últimes, filials de l'Institut d'Estudis Catalans), l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya i els estudiants dels grups dinamitzadors del català a les Universitats de Barcelona.

núm. 3

Barcelona, abril 1979

SUMARI: *Nota prèvia.* — *Han dit...*, per Francesc de B. Moll. — *Lectura per a tarda de dijous gras*, per Oriol Casassas. — *L'actualitat lexicogràfica: Segona edició del Vocabulari Mèdic. Diccionaris i lèxics especialitzats.* — *Miscel·lània (Utilitatge de laboratori: els calefactors*, per S. A. S. — *Bo i asseguts, parlem d'assentaments!*, per J. M. V. — *Correu del full.*

NOTA PRÈVIA

El dia 25 d'agost de 1973, entre les activitats de la Universitat Catalana d'Estiu, tingué lloc, a Prada, un col·loqui sobre el tema «El català, llengua d'expressió científica». Després d'un ampli debat, foren aprovades unes conclusions que han estat profusament difoses amb el nom de Manifest de Prada. Pot ésser, ara, oportú de transcriure les conclusions segona i tercera.

«2. A l'igual del ciutadà que en la plenitud de la seva responsabilitat i de la seva dignitat té, en connexió amb el dret d'intervenir en els afers públics, el deure de prendre-hi part i el de fer possible als altres aquesta participació, ENTENEM que tot català plenament responsable, unit al dret, té el deure de fer ús de la llengua pròpia i de possibilitar als altres l'exercici d'aquest dret, tant com —pels seus coneixements o per la seva representació— li sigui a l'abast. ENTENEM que l'ús de la llengua pròpia —ultra un dret inalienable— constitueix, per dignitat, un imperatiu indefugible.

3. ENTENEM que el dret a l'ús de la llengua i el deure que se'n deriva atenyen la totalitat dels seus camps i, en conseqüència, PROCLAMEM aplicables drets i deures a tots els nivells, graus i terrenys de l'activitat humana i, per tant —que res no en justificaria l'exclusió—, en els seus aspectes científics. Si una llengua ha de viure en plenitud, el seu exclusiu conreu literari és manifestament insuficient: cal que la llengua s'enrobusteixi amb el desenvolupament del lèxic científic i tecnològic, que segueixi el vigorós dinamisme de la ciència. Per aquest camí, i només per aquest camí, una llengua ateny la seva majoritat. ENTENEM que el català no esdevingué plenament adult fins que a la seva sòlida trajectòria literària no se sumà l'enriquidora aportació de la terminologia i de la utilització científica i tecnològica, i MANIFESTEM que, d'ençà que aquesta aportació s'inicià, el català ha demostrat a bastament ésser susceptible d'expressar qualsevol concepte fill del conreu de la ciència; els problemes intrínsecament lingüístics que ha hagut de resoldre o que encara esperen solució no són sinó els problemes amb què ha topat o topa qualsevol altra llengua moderna de cultura.»

El FULL LEXICOGRÀFIC, que subscriu decididament aquestes conclusions, vol procurar de contribuir a la solució d'aquests problemes.

HAN DIT...

«L'actualització dels cultismes tecnològics és tan necessària en el català com en qualsevol altre idioma de cultura. És una tasca que ja empenyeren els lexicògrafs de la Renaixença, però d'una manera rudimentària, poc sistemàtica i profundament penetrada de castellanisme. El Diccionari Fabra i els qui l'han seguit han aportat materials molt més elaborats, però els avenços vertiginosos de la ciència i de la tècnica obliguen a augmentar cada dia el nombre dels cultismes en les diverses especialitats. Això justifica que, a més dels diccionaris generals, se'n publiquin d'altres de particulars per a cada branca de coneixements...»

«La confecció d'aquestes obres exigeix una col·laboració constant i mútua entre els especialistes respectius i els lingüistes, per tal d'obtenir un sistema coherent i adequat a l'esperit de l'idioma.»

FRANCESC DE BORJA MOLL

(Discurs de recepció pronunciat en la Sessió d'investidura de Doctor Honoris Causa de la Universitat de Barcelona. 29 de novembre de 1975.)

LECTURA PER A TARDA DE DIJOUS GRAS

*«No em moc de casa, menjo a desdir:
és clar, m'engreixo com un garri.»*

del *Bestiari* de PERE QUART

L'Institut d'Estudis Catalans promulgà les Normes ortogràfiques l'any 1913 i edità el Diccionari ortogràfic, precedit d'una Exposició de l'Ortografia catalana, l'any 1917. Per bé que amb aquests elements la possibilitat del coneixement del català era a l'abast de tothom, Pompeu Fabra publicà, entre el 1919 i el 1928, les *Converses filològiques* que, moltes vegades, encara havien d'ésser l'esmena raonada d'una incorrecció observada en un text o en un diàleg que infringia la normativa divulgada. I és que en el camp de la llengua —i potser sobretot en el del llenguatge científic—, ultra els diaris problemes de fixació o d'adopció o de creació de mots, hi ha el problema de la divulgació de qüestions que han estat establertes fa temps i, així i tot, algú continua confonent, com si l'aclariment dormís al fons d'insondables diccionaris o d'inexplorables enciclopedies.

Una mica d'això passa amb el substantiu greix i el seu plural greixos, amb l'adjectiu gras i el seu femení grassa i amb llurs derivats.

El greix és un lípid constituït per ester de glicerina (o glicerol) i àcids grassos. Els greixos són aliments molt rics en calories. Els greixos s'acumulen especialment en el teixit adipós i, per això, greix es fa sinònim de teixit adipós. Pel punt de fusió, els greixos són classificats en olis (d'oliva, de soia, de gira-sol), mantegues (de vaca, de porc) i sèus (greixos transformats). Les marga-

rines són greixos sintètics. En tecnologia, un greix és una substància semisòlida, constituïda per una mescla d'olis lubrificants amb sabons de catió metàl·lic, que és emprada quan hom vol protegir l'element lubrificat de la brutícia, de la corrosió, etc. Situades les coses en aquest punt, no podem menys de fer un advertiment: aquelles persones que es desinteressen d'aquestes precisions, si, a més, són partidàries de la carn carregada de greix, de segur criaran greix en abundància.

Abans hem dit que gras, grassa, és un adjectiu. Si volem ésser més exactes, hem de dir que la forma femenina sempre és adjectiu; només és adjectiu i si a algun ciutadà li agraden les grasses, li hem de respectar el gust sempre que faci referència a les dones grasses. En canvi, la forma masculina sí que pot ésser substantiu: el pernil, per exemple, consta de dues parts, el magre i el gras. Un cop feta aquesta excepció, gras, grassa, és un adjectiu com una casa: indica que conté greix (les parts grasses del cos d'un animal), que és abundant en greix (un home gras, obès), que s'assembla al greix per l'aspecte o les propietats (una argila grassa), que té un aspecte untuós (un mineral gras). D'un carbó ric en matèries volàtils se'n diu un carbó gras. L'adjectiu gras, grassa, també significa abundant, substancios, que excedeix la mesura ordinària; per això, dels mastòcits, leucòcits basòfils que tenen el citoplasma ple de grossos grànuls hidrosolubles, hom també en pot dir cèl·lules grasses o encebades. Els àcids grassos formen part dels greixos naturals i de les ceres. El conjunt de compostos alifàtics havia estat anomenat també sèrie grassa, pel fet de contenir els constituents habituals dels greixos.

Després d'això que hem exposat, la qüestió dels derivats no ha d'ofrir cap problema.

Per a greixar una màquina, ens cal disposar d'un greixador, especialment quan el greix ha d'entrar a pressió o quan hom ha de greixar punts de difícil accés. Si fem un bon greixatge, complet i periòdic, els mecanismes i la màquina tindran una vida més llarga. Tot i aquestes recomanacions, si el que volem és fer el greixatge del cotxe, el més convenient és dirigir-se a una estació de servei. Hi ha persones expertes que, si convé, també unten amb greix algunes superfícies metàl·liques per augmentar el seu poder lubrificant o com a protecció contra la corrosió electroquímica; és a dir, les engrèixinen. Amb un greixatge adequat també milloren les propietats mecàniques i hidròfugues de les pells. Les persones que es dediquen a totes aquestes feines acaben amb el vestit greixós i, generalment, no s'engreixen gaire. Potser alguns metges els pres-

criurien un tractament d'engreix, en el qual, naturalment, no figuraria la llet desnatada perquè no conté la fase grassa o sigui els glòbuls de greix de la llet completa. Segurament, en canvi, hi figurarien alguns dels resultats que obtenen els especialistes en zootècnia per mitjà de complicades tècniques d'engreix, que apliquen als animals destinats a la producció de carn. I així mateix, alguns alimentosos vegetals que els agricultors aconsegueixen quan engreixen (o adoben, com vulgueu) adequadament el camp.

I si, per acabar, no donava les gràcies a qui toqui de rebre-les —jo, que del Diccionari General i de la Gran Enciclopèdia, en aquest article, he estat només un fàcil pouador—, els autors de les frases transcrits tindrien el perfecte dret d'omplir-me d'improperis i, fins i tot, de paraules grasses.

ORIOL CASASSAS

L'ACTUALITAT LEXICOGRÀFICA

SEGONA EDICIÓ DEL VOCABULARI MÈDIC

L'Acadèmia de Ciències Mèdiques prepara una segona edició del Vocabulari Mèdic. La primera, apareguda ara fa quatre anys, s'ha exhaurit. La nova edició serà més extensa que l'anterior (comprenderà uns mil mots més), inclourà algunes rectificacions i, possiblement, apareixerà abans de l'estiu.

DICCIONARIS I LÈXICS ESPECIALITZATS

Darrerament, han estat editats els diccionaris i lèxics especialitzats següents:

- Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears
Vocabulari mèdic (exhaurit)
Barcelona 1974.
- Alegret, Salvador
Diccionari de l'utillatge químic
Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1977.
- Alsina, Claudi
Vocabulari de matemàtica bàsica
Rosa Sensat, Barcelona 1977.
- Balbastre i Ferrer, Josep
Diccionari tècnic de l'automòbil
Pòrtic, Barcelona 1972.

- Bassegoda, Bonaventura
Nuevo Glosario - Diccionario poliglota de la arquitectura
Editores Técnicos Asociados, Barcelona 1976.
- Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona
Diccionari d'informàtica
Barcelona 1978.
- Carreras i Pons, Gumersind
Vocabulario matemático castellano-catalán
Serpa, Barcelona 1978.
- Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències
Vocabularis bàsics
 - 1) Matemàtiques, física, química
 - 2) Biologia, geologia
 - 3) Anatomia, bioquímica, física mèdicaBarcelona, 1977
- Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències
Vocabulari bàsic català
Vol. I. Càlcul infinitesimal, àlgebra lineal, estadística, física, química
Fundació Torrens i Ibern, Barcelona 1977.
- Fullana, Miquel
Diccionari de l'art i els oficis de la construcció
Ed. Moll, Palma de Mallorca 1974.
- Grieria, Antoni
La casa catalana
Edicions Polígrafa, Barcelona 1974.

MISCEL·LANIA

UTILITATGE DE LABORATORI: ELS CALEFACTORS

Una gran quantitat de reaccions i d'altres processos que hom fa al laboratori és duta a terme mitjançant el subministrament d'energia calorífica: No ens ha d'estranyar, doncs, que un laboratori químic ben proveït compti amb tota mena d'aparells i d'instruments que serveixin per a escalfar. Són els aparells calefactores, sovint anomenats simplement *calefactores*; com és ara la *manta*, la *placa*, el *bloc calefactor*, etc., o bé els *banyes calefactores* (d'aigua [*bany maria*], d'oli, d'aire, etc.). Hom acostuma d'anomenar més específicament aparells escalfadors o *escalfadors* els calefactores que comuniquen un grau moderat de calor, com els *llums infraroigs* o com els *escalfadors de gas*, a bastament emprats també per a usos domèstics. Nogensmenys, els calefactores tradicionals d'un laboratori són els *cremadors*, que escalfen per mitjà de la combustió d'un gas (*bec de gas*, com el *bec de Bunsen*, col·loquialment anomenat: *bunsen*); per mitjà d'un líquid combustible impregnat en un ble (*bec d'alcohol*, de *petroli*, etc.) o per mitjà d'un sòlid combustible (*fogó*). Aquest darrer, desaparegut totalment del laboratori químic modern, ha donat nom a altres apa-

rells calefactores més sofisticats com ara els fogons de gas, de petroli o elèctrics. — S. A. S.

BO I ASSEGUTS, PARLEM D'ASSENTAMENTS!

Potser encara cal fer veure que *assentar* i *asseure* expressen accions que no tenen res a veure. Direm, per exemple: de primer, hem d'assentar els fonaments de l'edifici; i si a la plaça del davant hi va un monument, l'estàtua —el patrici assegut en una poltrona— l'assentarem sobre el pedestal un cop enllestides les obres.

Després, pot ésser que la casa o una part (una volta, un mur) pervingui a una posició estable; direm que s'ha produït un assentament, que la casa o la volta o el mur s'ha assentat.

També s'assenta un líquid tèrbol; també s'assenten bé o malament els aliments; també se'ns poden assentar les barres; i també assentem les partides en els llibres de comptabilitat.

Podeu asseure-us on vulgueu; si, còmodament asseguts, mediteu aquestes qüestions veureu, si el cap se us ha ben assentat, que no ofereixen cap dificultat. — J. M. V.

CORREU DEL FULL

En una reunió de metges he sentit parlar dels annexes tot referint-se a determinats òrgans de l'aparell genital femení. És aquesta la paraula correcta? — J. B. (Barcelona).

És una falta freqüent afegir una *e* a alguns adjectius i substantius acabats en *x* amb so fort com *complex*, *reflex*, *convex*, *fix*, *prefix*, *suffix*. D'aquesta terminació errònia en *e* se'n deriva lògicament la terminació *-es* en formar el plural de les paraules corresponents.

Cal insistir que els mots citats acaben en *x* i no en *exe* o *ixe* al singular i afegeixen la ter-

minació *-os* per formar el plural. Així hem de dir *complexos*, *reflexos*, *convexos*, *fixos*, *prefixos* i *suffixos* i, naturalment, també *annexos*, tant en parlar dels òrgans genitals femenins com en altres ocasions en què utilitzem aquest adjectiu. Observem, de passada, que aquesta darrera paraula s'ha d'escriure amb dues enes (*n* geminada) segons acord relativament recent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Tots aquests mots formen el femení afegint una *a* (*complexa*, *reflexa*, etc.) i, per tant, una terminació *-es* pertany al femení plural. Direm, per exemple, unes formacions annexes però, en canvi, uns òrgans annexos.

REDACCIÓ: Salvador Alegret, Núria Aramon, Ramon Bacardí, Jordi Bosser, Jordi Carbonell i Pinyol, Oriol Casassas, Josep M. Costa i Molinari, Carles Domingo, Montserrat Inglès, Jordi Lleonart, Lluís Marquet, Àngel Messeguer, Joan Picanyol, Martí Ruiz Altaba i Josep M. Valeri.

Passeig de la Bonanova, 47, segon pis, Barcelona (17).